

3. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1647-1650 / Beschreibung durch Joh. Georg Schleder.* – Frankfurt.a.M., 1663. – Bd. VI. – S. 815.
4. Літвіненко Є. В. Гетьманат Юрія Хмельницького крізь призму німецької друкованої хроніки «*Theatrum Europaeum*» (XVII – початок XVIII ст.) / Є. В. Літвіненко // Київська Старовина. – 2011 – №1. – С. 110–122.
5. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1660-1665 / Beschreibung durch Martin Meyer.* – Frankfurt.a.M., 1699. – Bd. IX. – 1570 S.
6. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1660-1665 / Beschreibung durch Martin Meyer.* – Frankfurt.a.M., 1699. – Bd. IX. – S. 1245.
7. Макарчук С. А. Джерелознавство історії України. / Макарчук С. А. – Львів: Світ, 2008. – С. 281
8. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1679 – 1686 / Beschreibung durch anonymus.* – Frankfurt.a.M., 1691. – Bd. XII. – 1133 S.
9. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1701-1703 / Beschreibung durch Daniel Schneider.* – Frankfurt.a.M., 1717. – Bd. XVI. – S. 1043.
10. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. / Дмитро Наливайко. – К.: Основи, 1998. – 578 с.
11. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1687 – 1690 / Beschreibung durch anonymus.* – Frankfurt.a.M., 1698. – Bd. XIII. – S. 301
12. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах (1687-1709) / Теодор Мацьків. – Мюнхен: Український вільний університет, 1988. – С. 59.
13. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1707-1709 / Beschreibung durch Daniel Schneider.* – Frankfurt.a.M., 1720. – Bd. XVIII. – S. 278.

Анатолій Трембіцький (Хмельницький), завідувач Хмельницьким міським відділом Центру дослідження історії Поділля, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Лілія Іванович (Хмельницький), член Хмельницького міського відділу Центру дослідження історії Поділля, кандидат історичних наук

Тарас Шевченко про національного провідника Богдана Хмельницького

Великий український поет-пророк Тарас Шевченко відносить у свої поемах до найвищої категорії національних провідників українських гетьманів й державних мужів, яких поділяє на добрих і лихих. До добрих поет перших зараховує тих гетьманів і отаманів-патріотів, які боронили волю й самостійність України від Москви: Костя Гордієнка, Петра Дорошенка, Петра Калнишевського, Івана Лободу, Семена Палія, Павла Полуботка, [1, с.29]. До категорії лихих, за Тарасом Шевченком, належать Кирило Розумовський, Іван Самойлович, Іван Скоропадський і Богдан Хмельницький. Критерії такої оцінки випливають з історіософії Т. Шевченка, в якій перше місце займає боротьба українського народу з Москвою, що її він слушно вважав найбільшим історичним і сучасним ворогом України [1, с.30]. Український поет-пророк

особливу увагу в своїх творах приділяє історичним подіям пов'язаними саме з гетьманом Богданом Хмельницьким, адже він «краще як деякі історики, знав, що все лихо України – в нещасливому договорі гетьмана Богдана Хмельницького з Московщиною». На жаль, цього сьогодні не знають, чи не бажають знати, державні мужі України. Але не маємо чому дивуватися, адже після смерті автора «Кобзаря» навіть його найкращі друзі – Панько Куліш та Микола Костомаров «не вважали Московщину ворогом України, як це вони робили тоді, коли належали до тайного товариства Кирило-Методіївського Братства», ідеологом якого був Т. Шевченко [2, с.2].

Найбільш трагічними подіями в історії України поет-пророк вважав події, згадані ним в містерії «Великий льох» (1845) [3] – Переяславську угоду, Полтавську трагедію та зруйнування Січі. Найгостріше осудив поет Богдана Хмельницького в цій поемі, де виступають три ворони, три лірники і три душі. За свої провини зв'язані з цими подіями караються в містерії три душі-дівчата: перша карається на цьому світі тому, що важко, хоча й несвідомо согрішила, – перейшла з повними відрами дорогу гетьманові Богданові Хмельницькому, коли він їхав у Переяслав укладати договір із Москвою та присягати цареві Олексієві [2, с.2]:

«...Дивлюсь – гетьман з старшиною.

Я води набрала

Та вповні шлях і перейшла;

А того й не знала,

Що він їхав в Переяслов

Москві присягати!..

І вже ледви я, наледви

Донесла до хати

Оту воду... Чом я з нею

Відер не побила!

Батька, матір, себе, брата,

Собак отруїла

Тію клятою водою!

От за що караюсь,

От за що мене, сестрички,

І в Рай не пускають» [3, с.314].

Друга душа согрішила тим, що напоїла Петрові І коня після Полтавської битви:

«...Що цареві московському

Коня напоїла

В Батурині, як він їхав

В Москву із Полтави.

Я була ще недолітком,

Як Батурин славний

Москва вночі запалила...» [3, с.315-316],

а третя душа карається за те, що, будучи ще дитям «усміхнулась до цариці Катерини, до лютого ворога України, голодної вовчиці» [3, с.317], коли та їхала Дніпром після зруйнування Січі [1, с.30]. При цьому поет вказує на те, що Петро І і Катерина могли руйнувати українську волю тільки тому, що Богдан Хмельницький «їздив у Переяслав Москві присягати» [2, с.2].

У цій же поемі-містерії також виступають і три ворони: українська, польська і московська. Українська ворона хвалиться, як вона нищила й нищить український народ після того, як Хмельницький приєднав Україну до Москви: «Ви ще й не родились, як я отут шинкувала та кров розливала!...»

«...А з вольними козаками
Що я виробляла?
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?
Та й живуці ж, проклятуці!
Думала, з Богданом
От-от уже поховала.
Ні, встали, погані,
Із шведською прибудую...
Та й тоді ж творилось!
Аж злішаю, як згадаю...
Батурич спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тільки старшинами
Козацькими...» [3, с.320].

Слова прокляття вкладає поет-пророк Тарас Шевченко і в уста трьох лірників, з яких «один сліпий, другий кривий, а третій горбатий», що йшли «в Суботов про Богдана мирянам співати»:

«...Якби йому Богдан оце
У руки попався,
У москалі заголив би,
Щоб знав, як дурити...» [3, с.326-327]
«...Отак-то, Богдане!
Занапастив еси вбогу
Сироту Україну!...» [3, с.328].

Про славного гетьмана Богдана та трагічні події писав й уболівав Тарас Шевченко, зокрема, в таких творах – «Гайдамаки» (1839-1841) [4], «Розрита могила» (1843) [5], «Чигрине, Чигрине» (1844) [6], «Сліпий» («Невольник») (1845) [7], «Суботів (Стоїть в селі Суботові ...)» (1845) [8], «Якби то ти, Богдане п'яний» (1859) [9], «Осії. Глава XIV. Подражаніє» (1859) [10] і в багатьох інших.

Найбільше уваги присвячує Т. Шевченко гетьману Хмельницькому, якого звинувачує в у тому, що він своїм підписанням Переяславського договору вчинив фатальний крок – закопав волю України. Так, у поемі «Розрита могила» [5] шукаючи вини Богдана Хмельницького в тому, чому «гине Україна» і за що її безжалісно «сплюндровано» «старшим братом», поет називає Богдана «нерозумним сином» і вкладає страшні слова в уста матері України на адресу гетьмана, мати жаліє, що не задушила його ще в колисці:

«... Ой Богдане!
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що, колишучи, співала

Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю.
Ой Богдане, Богданочку,
Якби була знала,
У колисі б задушила,
Під серцем приспала...» [5, с.252],

а далі поет-пророк, немовби, малює-провіщає сьогодення «незалежної» України й звертається до сучасних українських можновладців перевертнів-яничарів:

«... Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі...
А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та допоможуть москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку знімати.
Помагайте, недолюдки,
Матір катувати...» [5, с.252-253].

В 1844 р. Т. Шевченко написав поему «Чигрине, Чигрине ...» [6], в якій оплакує славу колишньої гетьманської столиці, жалкує, що «все на світі гине», і

«... заснула Вкраїна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила...» [6, с.254],

й звертаючись із сарказмом до гетьмана Богдана Хмельницького Тарас Шевченко бажає спокою душі Хмельницького, пише, а ти

«... Спи, Чигрине, нехай гинуть
У ворога діти,
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі» [6, с.256].

Гетьман Богдан Хмельницький, як вказує Тарас Шевченко, через Переяславську угоду має погану славу і серед українського народу. Зокрема, в поемі «Сліпий» («Невольник») [7] поет, оповідаючи про долю Степана й Ярини, пише, що батько й син, співаючи пісню про козацьку славу, про Саву Чалого, Гонтю і Залізняка, «добрим» словом пом'янули «... Богдана недомудра, ледачого сина» [1, с.30; 7, с.312].

В поемі «Суботів (Стоїть в селі Суботіві ...)» [8] чуємо докір поета Хмельницькому, що все віддав москалям, а вони його ще й лають, зокрема в «Великому льоху» московський чиновник називає Хмельницького «мошенником»:

«Отак-то, Богдане!
Занапастив еси вбогу
Сироту Україну!
За те ж тобі така й дяка...
Отаке-то, Зіновію,

Олексій друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже...
Так сміються ж з України
Сторонні люди!
Не смійтеся, чужі люде!
Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна» [8, с.191-192].

Свого гострого суду над гетьманом Хмельницьким поет не змінив до самої своєї смерті, про що у вірші «Осії. Глава XIV. Подражаніє» [10], пише:

«Погибнеш, згинеш, Україно...
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко? За Богдана...» [10, с.289].

Проте Тарас Шевченко найсуворіше засуджує Богдана Хмельницького за Переяслав, адже цієї політичної помилки поет не міг простити гетьману Хмельницькому й до своєї смерті. Так, у поезії «Якби то ти, Богдане п'яний» [9], написаній за два роки перед своєю смертю, – поет пише:

«Якби-то ти, Богдане п'яний
Тепер на Переяслав глянув!
Та на замчище подив[ив]сь!
Упився б! здорово упивсь!
І препрославлений козачий
Розумний батьку!.. і в смердячій
Жидівській хаті б похмеливсь
Або б в калюжі утопивсь,
В багні свинячим.
Амінь тобі, великий муже!
Великий, славний! та не дуже...
Якби ти на світ не родивсь
Або в колисці ще упивсь...
То не купав би я в калюжі
Тебе преславного. Амінь» [9].

Уславлений український поет-пророк вірив у перемогу Божої правди в світі, вірив у те, що

«...Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!..» [3, с.328],

й «увірюють на світі твої малі убогі діти!», що Україна «буде жити вільно, як рівна між іншими народами» [2, с.2]. І немовби підсумовуючи свої важкі думки про гетьмана Богдана Хмельницького, Тарас Шевченко все ж таки в «Давидових псалмах» [11] писав:

«Мій Боже милий, як то мало
Святих людей на світі стало...» [11],

Т. Шевченко свято вірив, що той, хто не боронив Україну до смерті, не обстоював її суверенності, а проголосив злуку з Москвою, той не є справжнім провідником свого народу й заслуговує на догану. Проте, ця догана не впливає поета з якогось емоційного засліплення чи ненависті. Т. Шевченко вмів оцінити і заслуги Хмельницького. Поет часто в своїй творчості згадує про подвиги гетьмана Богдана Хмельницького над Польщею. Так, у поемі «Гайдамаки» [4], поет словами благочинного попа звертається до нас українців, до своїх нащадків з призивом пом'янути праведних гетьманів і серед них того «славного Богдана»:

«...Згадайте праведних гетьманів,
Де їх могили? де лежить
Останок славного Богдана...» [4, с.456]

та подвиги гетьмана під Жовтими Водами, над Россю, під Корсунем [1, с.30].

До інших гетьманів, що свідомо йшли на співпрацю з ворогами України, Т. Шевченко ставиться ще більш зневажливо, ніж до Богдана Хмельницького. Він називає їх «рабами, підніжками і гряззю Москви», «варшавським сміттям». Це ті, що проливали кров за ворожу справу «і нам, сином, передали свої кайдани, свою славу». Івана Скоропадського поет називає «дурним гетьманом», Іван Самойловича – «дурним поповичем», а про Кирила Розумовського і його старшин каже, що вони «пудром обсипались і в цариці патинки лизали» [1, с.31].

Список літератури

1. Лесько І. Постаті національних провідників у поемах Шевченка / Іван Лесько // Альманах Українського Народного Союзу на рік 1989. Річник 79. – Джерзі Сіті ; Нью-Йорк : Вид-во «Свобода», 1988. – С. 22–33.
2. Луців Л. Т. Шевченко про Б. Хмельницького і Переяславський договір /Лука Луців // Свобода (Нью-Йорк). – 1976. – Ч. 44. – 9 березня. – С. 2–3.
3. Тарас Шевченко. Великий льох (Містерія) // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 314–328.
4. Тарас Шевченко. Гайдамаки // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 128–190.
5. Тарас Шевченко. Розрита могила // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 252–253.
6. Тарас Шевченко. Чигрине, Чигрине ... // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 254–256.
7. Тарас Шевченко. Сліпий («Невольник») // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 297–313.
8. Тарас Шевченко. Суботів (Стоїть в селі Суботові ...) // Шевченко Т. Г. Кобзар : [Вибр. поетичні твори]. – К. : МАУП, 2005. – С. 191–192.
9. Тарас Шевченко. Якби-то ти, Богдане п'яний // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847-1861. – С. 308.
10. Тарас Шевченко. Осії. Глава XIV. Подражаніє // Тарас Шевченко. Твори в 5 т. – К. : Дніпро, 1976. – Т. 2. – С. 289–м290.
11. Тарас Шевченко. Давидові псалми // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 358–365.